

Gerard Aalders, **Het Lockheed schandaal. Wapenindustrie, smeergeld & corruptie** (Amsterdam: Boom, 2011, 239 pp., ISBN 978 94 6105 564 4).

Opvallend aan het boek van Gerard Aalders is dat hij het Lockheedschandaal vanuit Watergate benadert, omdat men tijdens dit onderzoek op het spoor van het Lockheedschandaal kwam. Van daaruit komt Aalders bij wat in het Nederlandse collectieve geheugen met Lockheed wordt geassocieerd: prins Bernhards corruptie. Dit is een interessante invalshoek, maar betekent wel dat de lezer in een niet al te dik boek over het Lockheedschandaal eerst veertig pagina's over Watergate moet doornemen, zonder dat het duidelijk is waar hij precies op moet letten: Watergate in brede zin, het functioneren van de wapenindustrie, voorbeelden van corruptie of een verwijzingen naar het Nederlandse Lockheedschandaal?

Als historicus die de geschiedenis van politieke corruptieschandalen en goed bestuur onderzoekt, trok de gekozen corruptiebenadering mijn aandacht. Lockheed is volgens Aalders 'het complex van corruptieschandalen' (205) geïnitieerd door de Californische vliegtuigbouwer Lockheed waarbij Amerikaanse, Nederlandse, Japanse, West-Duitse, Italiaanse, Indonesische en Iraanse gezagsdragers waren betrokken. Aalders geeft geen definitie van corruptie. Hij ziet het als ondermijnend voor het politieke aanzien en het functioneren van de markteconomie. Daarnaast maakt Aalders historische verwijzingen naar corruptie en corruptiebestrijding die nieuwe vragen opwerpen. Hij vindt dat John T. Noonan in *Bribes* een 'fascinerende achtergrond en geschiedenis van het verschijnsel' corruptie door de eeuwen heen geeft (29), maar legt niet uit wat er zo fascinerend aan Noonans beschrijving is. Ook stelt Aalders dat 'corruptie' vroeger geaccepteerd zou zijn, maar 'ons oordeel' er nu negatiever over is. Corruptie was echter nooit geaccepteerd, het woord handelde sinds de Oudheid over moreel 'verval' en 'verrotting' van iets dat eerst heel, goed, mooi en schoon was in persoon, politiek, kerk of samenleving. Wat Aalders bedoelt, is dat bestuurlijke giften en gunstverlening vroeger politiek minder problematisch waren dan nu. Aalders maakt zijn benadering echter vager als hij zegt dat corruptie in 'moderne opvattingen' wordt verbonden aan integriteit en er daarom op wijst 'dat het primair op morele gronden wordt veroordeeld'. Wat de verbinding is tussen corruptie, integriteit, modernisering en moraliteit, een verbinding die er zeker is, maakt Aalders niet expliciet, waardoor de lezer zich soms afvraagt waar hij op moeten letten bij het Lockheedschandaal.

Duidelijk en boeiend is Aalders' beschrijving van wat er *precies* speelde. In de nasleep van Watergate startte een Senaatcommissie onder leiding van senator Frank Church onderzoek naar vliegtuigfabrikant Northrop, die de advocaten van de 'loodgieters' die inbraken bij Watergate had betaald. Northrop verdedigde zich dat haar inmenging in de politiek vergelijkbaar was met die van de grote concurrent Lockheed. Vervolgens laat Aalders eerst zien hoe Lockheed in Indonesië, Iran en Saoedi-Arabië de lucratieve wapenhandel organiseerde met veel corruptie, zich daarbij vooral baserend op Amerikaanse literatuur. In Japan had Lockheed 'waarschijnlijk' (11) de grootste invloed: betrokkenen moesten zich voor de rechter verantwoorden. Voor Duitsland wordt ingegaan op het dubieuze besluit van minister van Defensie Frans Josef Strauss Lockheeds straalvliegtuig de Starfighter in 1959 te bestellen. Ook de aanschaf van de Starfighters in België en Italië krijgt aandacht. Aalders noemt een saillant detail: van de 122 Starfighters die België kocht stortten er met de loop der jaren 40 neer, van de Italiaanse 360 137; van de Duitse 916 292 (116-117). Het was interessant geweest als Aalders dit had uitgediept. De 'Vliegende doodskist' was ook door de Nederlandse luchtmacht aangekocht en daarbij zou prins Bernhard een dubieuze rol hebben gespeeld.

Bernhard was commissaris bij KLM en Fokker, inspecteur-generaal van de luchtmacht en via de Bilderbergconferentie een geziene gast in de hoogste politieke, zakelijke en militaire kringen. De Senaatscommissie wilde weten waarom Bernhard via een Lockheedkantoor in Partijs één miljoen gulden had ontvangen. Volgens Lockheed om 'een klimaat gunstig te scheppen' (134) voor de verkoop van vliegtuigen: de één miljoen was een bedankje voor Bernhards hulp inzake de levering van de Starfighters aan West-Duitsland in 1960. In 1967 wilde Lockheed Orion-vliegtuigen aan Nederland verkopen. Opnieuw ontving Bernhard 100.000 dollar. En in 1974 zou hij, op eigen verzoek, nog eens 100.000 gulden per verkochte Orion krijgen, maar door het uitstellen van de aanschaf (tot 1983) ging dat niet door. Kortom, Bernhard was bij drie gevallen van giften en gunstverlening betrokken.

Vijf maanden na de eerste signalen uit Amerika stelde PvdA premier Joop den Uyl op 10 februari 1976 de onafhankelijke 'Commissie van drie' in om de geruchten te onderzoeken. Aalders beschrijft Bernhards rol door dichtbij het bronnenmateriaal van de commissie te blijven. De commissie constateerde dat Bernhard om geld had verzocht, dit waarschijnlijk had gehouden en in ruil ervoor had gelobbyd voor Lockheed. Bernhard werd als straf door het kabinet zijn inspecteur-generaalschap en zijn commissariaten afgenomen. Ook kwam de commissie op het spoor dat vliegtuigbouwer Northrop 750.000 dollar had doorgesluisd aan een Nederlands contactpersoon (waarschijnlijk Bernhard) om de Nederlandse regering in 1968 te bewegen tot de aanschaf van de straaljager Cobra, maar Den Uyl verzweeg dit bij de presentatie van het rapport: het zou tot een ongekende monarchale en politieke crisis hebben geleid.

Afsluitend laat Aalders zien dat Lockheed in Amerika vergaande gevolgen heeft gehad. In 1977 werd de Foreign Corrupt Practices Act (1977) aangenomen, die verbood dat Amerikaanse staatsburgers in het buitenland smeergeld betaalden. Na Amerikaans

lobbywerk nam de OESO in 1999 de Convention on Combatting Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions aan. De G7, de VN en de Europese Unie hebben daarna vergelijkbare anticorruptiemaatregelen genomen. Volgens Aalders is sinds Lockheed het besef vergroot dat corruptie schadelijk is voor economische transacties, omdat het producten duurder maakt op kosten van de belastingbetaler. Tegelijkertijd wijst hij erop dat Lockheed(-Martin) en Northrop(-Grumman) nog steeds grote defensiebedrijven zijn en dat de directies nauwelijks zijn gestraft. Verder is het interessant dat Aalders wijst op het ongeloof in Nederland toen de geruchten over Lockheed bekend raakte: hier kwam corruptie toch niet voor?! Toen het eenmaal bekend was, werd het ernstig gevonden, maar '[v]ergoelijkking stak overal de kop op' (207) ondermeer bij de commissie van drie en Den Uyl, aldus Aalders. De delen van het boek hadden meer samenhang kunnen krijgen als Aalders vanuit dit punt was vertrokken, maar dat neemt niet weg dat Aalders een helder en informatief overzicht van de inzet en rol van de betrokkenen bij het Lockheedschandaal heeft geschreven.

Ronald Kroeze, Vrije Universiteit Amsterdam